

Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul'unda Tesettür

Safiye Kıranlar

kiranlar1972@yahoo.com, kiranlar@sakarya.edu.tr.

Hem Kuran'ı, hem kadınları aç²¹⁴

Özet

Kadınların kendilerini yabancılardan sakınması, yabancılarla temas halinde olduğu durumlarda örtü örtünmesi anlamına gelen tesettür, Müslüman-Türk kadınının kılık kıyafetinde uymaya çalıştığı temel unsurdu. Fakat tesettürün sınırları çizilmemişti ve yabancılardan sakınma anlayışı kadının duvarlar ardında, dış dünyadan tamamen uzak yaşamasına neden olmuştu.

Başkent İstanbul'da zamanla kadınların kıyafetlerinde radikal değişiklikler görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve özellikle İstanbul'un işgaliyle birlikte Avrupalı hemcinsleriyle etkileşim içinde yaşayan kadınlar harici kıyafet denilen çarşaf ve ferace ile bunları tamamlayan yaşmak ve peçede değişiklikler yapmaya başlamışlardır. Etek boylarını kısaltan, vücuda oturan renkli modelleri tercih eden kadınlar, klasik tesettür kurallarının çok dışına çıkmışlardır. Kıyafetlerdeki bu değişim tepkilere neden olmuş, açık-saçık gezdikleri iddia edilen

²¹⁴ Abdullah Cevdet Bey'in savunduğu aile reformu için kullandığı slogan (Berkes, 2006: 444).

Safiye KIRANLAR

günahkâr kadınların, diğer kadınlara kötü örnek olmaması için bir an önce önlem alınması istenmiştir.

Kadınların kıyafetlerini İslamî adab ve Şer-i şerife uygun hale getirme düşüncesi kısa zamanda taraftar bulmuştu. Bu ortamda İstanbul Hükümeti'nin de desteğini alan Türk Bedayîini Koruma Cemiyeti, 1922 yılı içinde "milli bir kıyafet" oluşturma anlayışıyla yola çıktı. Çarşaf üzerinde yoğunlaşan mesaisiyle cemiyet, belirleyeceği çarşaf modelini tüm kadınlara benimsetme iddiasındaydı.

Anahtar Kelimeler: Kadın, tesettür, harici kıyafet, Türk Bedayîini Koruma Cemiyeti, İstanbul

Abstract

Veiled that means woman's avoiding from manfolk and covering themselves while communicating with strangers was the basic element which the Turco-Muslim woman tried to orientate themselves in their dress. But the limits of veiled were not marked out and the conception of avoiding from strangers gave rise to their living in intra muros and complete isolation from the outer World.

In the course of time, it was seen radical changes in woman dresses in Istanbul. After the end of the First World War and especially with the occupation of Istanbul, the woman, interacting with the European fellow, began to modify their black chador and ferace that means the outside dress and their companion pieces veil and shield. Woman, who curtailed hemline and preferred vivid models, began to deviate far from the classical veiled rules. This alternation in dresses brought about reactions. Therefore it was thought to be taken measures as soon as possible against the woman alleged that they were walking bawdy in order not to be a bad example for the other woman.

The conception that woman dress should be fit with Islamic customs and religious law found supporters. In this atmosphere, the Committee of the Defense of Turkish Renewals supported by the Porte set out for the creation of "a national dress" in 1922. The committee that focused on black chador was arrogant to adopt its chador designation to all women.

Key Words: Woman, Veiled, Outer Dress, the Committee of the Defense of Turkish Renewals, Istanbul.

Giriş

Mondros Mütarekesi sonrasında yaşanan kıyafet sorunu İstanbullu kadınların *harici kıyafet* denilen, sokakta giydikleri kıyafetlerin şeklini, açıklık-kapalılık durumunu belirleme noktasına odaklanmıştır. Anadolu’da yaşayan kadınların bu sorunla ilgileri yoktur. Aslında küçük bir azınlığı ilgilendiren tesettür sorunu Tanzimat döneminde Osmanlı kadın kimliğine yönelik tartışmalarda dile getirilmiş²¹⁵, II. Meşrutiyet’in getirdiği hürriyet ortamında mesele daha farklı boyutlarda ele alınmıştır. Bu mesele Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’da kadınların erkeklerden boşalan alanlarda çalışmalarıyla yadırganan ama tartışılmayan farklı bir boyuta geçmiş, işgal İstanbul’unda kadınların yabancı kadınlara özenmeleri ve onlar gibi giyinmeleri üzerine tekrar gündeme gelmiştir. II. Meşrutiyet sonrasında ulusal kadın kıyafeti oluşturma düşüncesi, kadınların harici kıyafetleri özelinde ele alınarak “*millî kıyafet*” meydana getirme amacına yönelmiş ve bu amacı dikkate alan devrin iyi ve üst seviyede eğitim almış kadınları, konuyu kadın dergilerindeki sütunlarına taşımışlardır²¹⁶.

Kıyafetin kadınların kimliklerini ifade etmede kullandıkları dikkate değer unsurlardan biri olduğu kabul edilmektedir. Toplum tarafından benimsenen kıyafetleri tercih etmeyen kadınlar, alay konusu olabildikleri gibi toplumdaki dışlanabilir, cüretkârlıkla suçlanabilir, bazı hallerde kibirli ya da gururlu olarak nitelenebilirlerdi. Geleneksel Müslüman-Türk kadın giyim tarzının dışında giyinen kadınlar -ki bu kadınlar Avrupa modasının etkisinde kalan ve açık saçık dolaştıkları iddia edilen kadınlardır- eleştiri konusu olmuştur. İstanbul’un işgal altında bulunduğu günlerde, işgalcilerin kadınları gibi giyinmenin toplumsal duyarlılığı daha da artıracığı düşünülmelidir. Kıyafet kimlik göstergelerinden biri olarak kabul edildiğine göre, toplumun kadın kimliğini muhafaza etme yönünde çaba harcaması çok doğaldır. Toplumsal duyarlılık işgal altında bulunsun bile devletin tavrını da etkileyecektir. Bu nedenle İstanbul Hükümeti kadınların ev dışında giyecekleri kıyafetleri belirleme konusunda yapılan tartışmalara kayıtsız kalmayacak, tesettür kurallarının dışına çıkılarak dikilen ve bu nedenle açık saçık olduğu iddia

²¹⁵ Tanzimat devri yazarlarının kadınlar hakkındaki yazılarında örtünme sorunu üzerine fazla eğilmedikleri iddia edilebilir. Devrin yazarları kadınların kapatılmasının ve çarşaf giymesinin karşısında olmamakla birlikte, kadınlara uygulanan zincirlerin kalınlığını sert bir biçimde eleştirirler (Caporal, 1982: 60).

²¹⁶ II. Meşrutiyet sonrasında kadınların kıyafetlerinin millileştirilmesi üzerinde durulmuştu. Dikilecek kıyafetlerde kumaş israfından kaçınılmalı, ucuz malzeme kullanılmalıydı ve üretim aşamalarının her kademesinde Müslüman unsurlar etkili olmalıydı. Ayrıca kadınların sokak kıyafetleri tesettürün gereklerine uygun olarak dikilmeliydi. Ayrıntılı bilgi için bkz, Nicole Van Os, “Millî Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti”, çev. Bülent Keleş, *Türkler*, c. 14, s. 133-145.

edilen çarşafa daha kapalı bir şekil verilmesi yönündeki girişimleri yetkililere göre destekleyecektir. Yeni model çarşafı hem kadının rahat etmesi sağlanacak, hem de Türk-İslam anlayışına ve geleneklere ters düşmeyecek bir kadın dış giyimi oluşturulacaktır. Bu makalede bilinen tesettür kurallarına aykırı olarak giyilen çarşafın, tesettüre uygun hale getirilmesi yönündeki çabalar, Mondros Mütarekesi sonrası ve özellikle 1922 yılı dikkate alınarak incelenecektir

Tesettür Anlayışının Kapsamı ve Değişim Sürecine Genel Bir Bakış

Tesettür kadının kendini yabancılardan sakınması, yabancılarla (nâ-mahrem) temas zorunda olduğu durumlarda örtü örtünmesi anlamında kullanılır (Pakalın, 1993, c. III: s. 474). Dini kurallar çerçevesinde belirlenen bu anlayış doğrultusunda kadınlar ev dışında vücutlarını göstermeyen ferace ya da çarşaf giyer, yüzlerini yaşmak ya da peçe ile kapatırlardı. Tesettürle biçimlenen giyimden sadece mahremlığın, cinselliğin korunması gösterilmemesi değil, toplumsal düzenin de korunması amaçlanmıştır. Ev dışı giysi olarak da niteleyebileceğimiz harici kıyafete, kadının daha doğrusu erkeğin, hatta devletin namusunu korumaya yönelik bir işlev yüklenmişti ve bu doğrultuda Müslüman-Türk kadınının harici kıyafetinde sınırlamalara gidilmiştir. Ev içinde giyilen giysiye ise karışılmıyordu. Ev giysisi gösterişli ve şatafatlı olduğu kadar, ailenin zenginliğini çevre kadınlara göstermekteydi (Çakır, 1996: s. 174-175).

İslamî adaba uygun temel harici kıyafet olan çarşaf şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Dilimizde biri yorgana kaplanan diğeri şilteye örtünen iki yatak örtüsü de çarşaf adını taşır. Kadınların örtünmesi bu çarşafardan birini başlarına atarak sokağa çıkması ile başlamıştır ve yüzyıllar boyunca bu örtünme şekli köylerimizde devam edegelmiştir. Başta İstanbul, büyük şehirlerimizde ise Müslüman Türk kadını “ferace ve yaşmak” ve “yeldirme ile başörtüsün”den mürekkep sureti mahsusada kesilip dikilen sokak kıyafetleri giymişlerdir (Koçu: s. 65). Ancak geçen yüzyılın sonlarına doğrudur ki, büyük şehirlerde üç parçadan ibaret olan çarşaf ortaya çıkmıştır. Çarşaf şu üç parçadan oluşmaktadır:

1. Yüzü örten peçe
2. Baş ile beraber gövdenin üst kısmını örten pelerin

3. Gövdenin belden ayaklara kadar olan kısmını örten eteklik (Koçu: s. 65)²¹⁷

Çarşafın bir ara yasaklandığı bilinmektedir ve ilginç olan yasak kararını II. Abdülhamid’in almış olmasıdır. II. Abdülhamid bir cuma namazından sonra Teşvikiye’den sarayına dönerken yolda yürüyen Müslüman kadınları matem elbiseli Hıristiyan kadınlara benzetmiştir. Kadınlar o sırada siyah çarşafı yanında, çok ince kumaştan yapılmış peçe takıyorlardı ve kıyafetleri şekil olarak Müslüman-Türk kadınlarınca benimsenen örtünmeye uygun değildi. Ayrıca çarşafa bürünerek kadın kılığında hırsızlık yapan erkeklere rastlanmıştı. Hem dindarlık gerekçesi, hem de bu türden uygunsuz davranışların önüne geçebilmek için II. Abdülhamid kadınların kısa süreyle de olsa çarşaf giymelerini yasaklamıştı²¹⁸. Çarşaf yasağı kalktıktan sonra İstanbulun şık hanımları çarşaf kesimlerinde değişiklikler yaparak yeni yeni modalar çıkarmışlardır. Zamanla çarşafın etek ve pelerin boyu kısaltılmış, peçe inceltilmiş; işi daha da ileri götüren kadınlar önceden yüzleri üzerine indirdikleri peçeyi, başları üzerine atarak yüzlerini açmışlardır. Oluşturulan yeni haliyle çarşaf açık saçıklığı vurgulanan, karikatürlere konu olan bir giysi halini almıştır (Koçu: 66). Peçe, başın üstüne alınması ve yüzün açılmasıyla birlikte çarşafın bir çeşit süsü durumuna gelmiştir²¹⁹.

Çarşaf yerine tercih edilebilecek farklı alternatifler sunulmuş, hatta İngiliz kadınların giydikleri ceketler bu alternatifler arasında yer almıştır. Avrupa

²¹⁷ Çarşafın ilk defa ne zaman giyildiği konusunda çelişkili bilgiler vardır. Çarşafın III. Mustafa döneminden itibaren giyildiği söylendiği gibi, 1871’den sonra ülkeye geldiği de iddia edilir. Bu iddiaya göre dönemin Suriye valisi Subhi Paşa’nın ailesinden bazı kadınlar Suriyeli hanımlardan gördükleri çarşafı sokak kıyafeti olarak benimsemişler ve İstanbul’a getirmişlerdi. İstanbullu hanımlar tarafından giyilmeye başlayan çarşafı Padişah II. Abdülhamid önce onaylamamış, sonra fikir değiştirip yaşmak ve feraceyi yasaklayan bir karar almıştı. Padişahın kararında iki hanımın Süleymaniye çevresinde sokak serserileri tarafından rahatsız edilerek yaşmak ve feracelerinin yırtılması olayı etkili olmuştu. Yaşmak ve feraceye alışkın olan kadınlar, çarşaf ve peçe giymektense bir süre evden çıkmamayı yeğlemişler ama zamanla bu yeni moda da almışlardı (Davis, 2006: 219).

²¹⁸ Çarşafı yasaklayan 2 Nisan 1890 tarihli bu kararın alınmasında ilginç bir olayın etkili olduğu bilinmektedir. Bu olay 1876 yılında üç ay padişahlık yapan V. Murat’ın Çırağan Sarayı’ndan kaçırılması yönündeki başarısız girişimdir. Kaçırma olayının kahramanları çarşafa bürünmüş 4 erkektir. Kadın kılığına giren 4 kişi Çırağan Sarayı’nın kapısına kadar gelmiş ama şüpheli tavırlarıyla dikkat çekmişti. Durumdan şüphelenen nöbetçiler bu kişilerin peçelerini zorla açtırınca, erkek olduklarını anlamışlardı. Bir rivayete göre kadın kıyafetindeki bu şahıslar V. Murat’ı saraydan kaçırıp, bir Rus gemisine bindirecek ve Odesa’ya götürecekti. (Bulut, 2001: 35).

²¹⁹ Peçe “kadınların tesettür maksadıyla kullandıkları yüz örtüsüne verilen addır. İtalyanca pezzetodan gelmektedir. Çarşafı kullanan ve yüze tutulan peçe ilkin siyah kıldan kalınlı, inceli yapılırken sonraları vualeri, ajurluları, nakışlıları çıkmıştır. Mutaassıp olanlarla beraber süs düşkünü olanlardan çifte peçe kullananlar vardı.” (Pakalın, 1993, c. II: 765).

tarzı giysi şekilleri kadın dergilerinden biri olan Kadınlık Gazetesi'nin sayfalarını doldurmuş, akşam ya da gündüz giyilen giysi örnekleri yanında kadının saç, makyajı ve giyimi ile ilgili ürünler tanıtılmıştır (Çakır, 1996: 178). Etkileşimin tek taraflı olduğu düşünülmemelidir. Avrupaî tarzda giyinen Türk kadınlarına karşılık Müslüman-Türk kadınının giyim tarzını örnek alan pek çok Avrupalı kadın vardı. Bu kadınlar baş ve yüzlerini yaşmakla kapattıkları gibi, Anadolu kadınlarının giydikleri şalvarı Londra ve Paris salonlarına taşımışlardı ("Yaşmak Modası", *İnci*, nr. 4 (1 Mayıs 1919), s. 13).

Manto ile karıştırılan ferace ise en eski harici kıyafet olarak değerlendirilmelidir. Ferace, baş ile yüzün gözler dışında kalan bölümünü örten yaşmakla²²⁰ tamamlanan bir üstlüktür ve Avrupalı yazarların Müslüman kadına gizem kattığını düşündükleri kıyafet türüdür. İstanbul'u ziyaret eden Avrupalı kadın yazarların ferace ve yaşmak altında portrelerini yaptırmaları bu nedendendir (Koçu: 108). Feracenin yerini zamanla çarşaf almıştır ve çok kısa bir zaman dilimi içinde yaşanan bu değişimi Ebüziya Tevfik *Mecmua-yı Ebuziyya'* da şöyle anlatmıştır: *İstanbul ahalisinden bugün kırk yaşında bulunan bir adam, nisvân-ı memleketin otuz sene zarfında emr-i tesettürce terk ve ittihâz ettiği usûlü pek â'lâ idrâk etmiştir. Bundan otuz sene mukaddem nisvân-ı İslâm umûmen yaşmak tutunur, ferâce giyinirdi. Bundan yirmi sene mukaddime kadar bu vâsita-ı tesettür yarı yarıya çarşaf ve ferâceye inhisâr etmişti. Şimdi ise umûm nisvân-ı İslâm çarşaf giymekte ve peçe tutunmaktadır* (Türesay, 2001: s. 17).

Çarşaf ve feraceyi tamamlayan unsurlar arasında yukarıda temas edilen yaşmaktan başka yeldirme²²¹ ve maşlah²²² sayılabilir. Peçe ise yaşmakla

²²⁰ Lady Montagu yaşmağı şöyle tanımlamaktadır: "Hangi sınıftan olursa olsun burada bir kadın yaşmaksız sokağa çıkamaz. Bu iki örtüden ibarettir. Biri gözden başka, yüzün her yanını kapatır. Öteki örtü de, başın bütün süslerini örter ve arkadan bele kadar sarkar" (Davis, 2006: 213). Modern bir yaşmak örneği için bkz., Ek II.

²²¹ "Adını telaş ile koşturmak uçurmak anlamında yeldirmek kökünden almıştır. Başa bir örtü ile atılıp hemen sırta geçirilerek sokağa çıkabilen bir üstlük idi. Zamanımızın harcı alem kadınlarının mantolarına benzer. Yalnız kolları manto kolundan az genişçedir. Çoğunlukla avam tabakasına mensup kadınların giydiği üstlüktür. Kibar hanımlar yazlıklarda mesireye çayıra kıra çıkar iken daha ziyade Maşlah giymişlerdir. Ayak takımından kadınlar ise şehir içinde yaz kış yeldirmelerle dolaşmışlardır" (Koçu: 241).

²²² "Altı üstü bir kol yerine yukarıki iki ucundan yarıkları olan bir nevi üstlük libas ki arabalara mahsustur. Bizde yeldirme yerine kadınlar tarafından kullanılır. İstanbul hanımları geçen asır sonlarında maşlah giymeye başlamışlardır ve bu moda ancak Birinci Cihan harbine kadar devam etmiştir. Kibar kadın üstlüğüdür. Şehir içinde giyilmemiş yalnız sayfiyelerde yalıllara ve köşklere taşındığı zaman giyilmiştir. Günün her saatinde giyilmiş bir sokak dış üstlüğüdür. Yazlık kibar hayatında sokakda kayıkta sandalda bahçede mesirelerde giyilmiştir. Kolsuz torbamsı bir kisve olduğu için boyu daima kısa

karıştırılmaktadır. Aralarındaki temel fark peçenin yüzü tamamen örtmesidir (Koçu: 189).

Kadınların belirtilen tesettür unsurları üzerinde yaptıkları değişiklikler tepki çekmiş ve tartışmalara neden olmuştur. Kadın giyimi odaklı tartışmalar Tanzimat’tan sonra başlamakla birlikte, kadınların örtünmelerinin açıklık boyutunda ve ahlak eksenini etrafında ele alınmasını daha erken dönemlere götürmek mümkündür. Lale devrinden itibaren kadınların kıyafetlerindeki açıklık padişahların fermanlarına konu olmuş, sonrasında kadınlar pencerelerinin önüne yapılan kafeslerle tamamen evlerine kapanmışlardır. Az da olsa dışarı çıktıklarında giydikleri sokak kıyafetleri olan feracelerin yakaları, nakışları; yaşmakların biçimleri, kumaşların kalınlığı, inceliği devlet tarafından düzenlenmiştir²²³.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan önemli gelişmelerden biri tesettürün ahlak göstergesi olmadığı kabul edilmesiydi²²⁴. Bu görüşü savunan Hüseyin Cahit Bey, namusun ve ahlakın insanın kafasında bittiğini söyleyerek önemli bir konuya temas etmişti. Yazar; “*dert esvaplarda değil, ruhlardadır*” sözüyle tesettür meselesi üzerinde yoğunlaşmanın asıl meseleyi kaçırmaya neden olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca tesettür sorununun sadece İstanbulla ve hatta İstanbul’un bazı semtleriyle sınırlı kaldığını iddia etmektedir. Fatih ve Aksaray’da yaşayan kadınlarla Büyükkada, Kadıköy ile Şişli tarafında yaşayan kadınların giyimleri arasında ciddi farklılıklar vardır. Önemli olan kadınları evlere hapsedmekten kurtarmak, kadın alemi ile erkek alemi arasındaki duvarları yıkmaktır. Moda faktörünün etkili olduğu bir ortamda devletin dayatacağı katı kuralların bir anlamı olamaz. Tüm dünyada olduğu gibi Müslüman-Türk kadınlarının da modayı takip etmeyi, kanunlara uymaya tercih edecekleri kesindir (Cahit, 1336: 1). Hüseyin Cahit Bey’in dile getirdiği bu düşünceler aslında ne kadar yol alındığını da gösteriyordu. Yıllar süren zahmetler sonrasında güç engeller aşılmış,

göstermiştir. Maşlah içine giren ince uzun narin fidan boylar kaybolmuş orta boylu hanımlar ise bodurlaşmışlardır. Maşlah modasının kısa sürmüş olmasının sebebi bundandır” (Koçu: 170-171).

²²³ Padişah III. Ahmet Müslüman kadınların Hristiyan kadınlar gibi açık ve süslü elbiselerle gezmelerini yasaklarken, III. Mustafa hanımların kara çarşafarla gezmelerini emretmişti. 18. yüzyılın başından itibaren kadınların ferace ve yaşmaklarındaki değişim rahatsızlıklara neden olmuş ve padişahlar yayınladıkları fermanlarla bu durumun önüne geçmeye çalışmışlardır. Tanzimat döneminde ise kadın kıyafetleri incelenmiş, kadınlar yüzlerini örtmek yerine yüz güzelliklerini ortaya çıkarmaya başlamışlardır (Çolak, 2001: 32-33). Kadınların kıyafetlerini düzenleme yoluna giden ilk ülke Osmanlı Devleti değildir. İsviçre’de de, devletin bu yönde pek çok girişimde bulunduğu bilinmektedir (Davis, 2006: 217).

²²⁴ Benzer görüşlerin Birinci Dünya Savaşı öncesinde Kılıçzade Hakkı Bey tarafından dile getirildiği belirtilmelidir. Hakkı Bey “Kadın ve Tesettür Meselesi” adlı makalesinde şöyle diyor: “*Tesettürden matlub olan netice kadının her tarafını sıkı sıkı örtüp kendisini bir ucubeye çevirmek değildir. Maksad kendisinin muhafaza-yı iffetidir*” (Tuncer, 1999: 35).

kadınların evlere kapatılmaması gerekliliği, iyi eğitilmiş kadınların iyi nesiller yetiştireceği gerçeği tecrübelerle anlaşılmıştı.

Yukarıda belirtildiği gibi kadınların klasik tesettür kurallarını zorlayan yeni model çarşafı, açık saçık olarak değerlendirilmekte, eleştiri okları kadınlar üzerine yönelmekteydi. Örneğin, Balkan Savaşı'nın yaşandığı günlerde Şeyhülislam Abdurrahman Nesib Efendi Müslüman kadınların çarşafını değiştirmelerinden yakınarak, milletlerin geleneklerine sahip çıkarak ilerleyebileceklerini Japonya'yı örnek göstererek anlatıyor ve tesettür kurallarına uymayanların cezalandırılacaklarını söylüyordu (Altındal, 2001: 24). Benzer yakınmalar aynı nedenlerle ilerleyen yıllarda da devam etti. Toplum hayatında yaşanan değişiklikler ve yenilikler de kadını denetleme anlayışını daha da kuvvetlendiriyordu. Fakat bazı kadınlar tepki çekmelerine, mizah dergilerine konu olmalarına aldırmadan şapka ile, kısa kollu elbiseyle sokağa çıkmaktan çekinmiyorlardı. Kadınların korkusuz ve rahat halleri polisin müdahalesini de beraberinde getiriyordu. Örneğin, 4 Mayıs 1919 günü şapka giyen bir kadın polis tarafından açık giyiniyor gerekçesiyle göz altına alınmış, 6 Mayıs'ta Kadıköy'de benzer bir olay tekrar etmişti (Sarıhan, 2007: 42).

Sokak kıyafetlerinde görülen radikal değişiklik Avrupalıların da dikkatini çekmiştir. 1921 yılı baharında İstanbul'a gelen bir yazar; *"Haliç'in iki yakasını bağlayan köprüünün ortasına gelmiştik. Arabamız başka bir arabayla karşı karşıya geldiğinde arabada yüzü açık bir kadınla erkeğin konuştuğunu gördüm. 'Çok şaşırılmışım. Galata Köprüsü'nde peçesiz bir Türk kadını ve yanına oturmuş bir Türk erkek! Yirmi yıl önce, aynı adam, kamuya açık bir yerde karısının bulunduğu yöne bakmaya dahi çekinirdi. Biraz daha ileride gördüklerim daha da şok ediciydi: Köprüünün parmaklarına yaslanmış bir Türk kadın, fes giyinmiş bir adamla sohbet ediyordu. Üstelik kadın gençti ve ikilinin davranışları evli olmadıkları izlenimi veriyordu. Demek ki farklı bir Türkiye'ye gelmişim"* (Vaka, 2003: 10-11) diyerek kadınların kıyafetleri yanında sokaktaki rahat tavırlarını yadırgayarak anlatmaktadır. Artık kadın sokakta, mekteplerde, resmi dairelerde daha çok görülüyor, uzun seyahatlere tek başına çıkabiliyordu. Seyahat eden kadınların toplu taşıma araçlarında erkeklerde muhatap olmamaları için erkekler ve kadınlar için farklı vagonlar tahsis ediliyor, tramvaylarda ise erkeklerle kadınların oturdukları bölümler bir perdeyle birbirinden ayrılıyordu (Urgan, 1998: 158)²²⁵. Değişen ve sosyalleşen kadınlar tiyatrosu

²²⁵ Müslüman kadınların tramvaylardaki oturma düzenleri sürekli sorun olmuş, kadınlarla erkeklerin bir arada oturmaması için çaba sarfedilmiştir. Fakat bu sorun sadece Müslüman kadınların sorunuydu. Gayrimüslim kadınlar için böyle bir sorun yoktu (BOA, DH.İUM, nr. 2/2, ek 3-5).

sahnelerinde görülüyor²²⁶, musiki cemiyetlerinde erkeklerle birlikte şarkı söylüyor ve bu halleri tepkilere neden oluyordu. Örneğin, Beyazıt Türk Ocağı’nda Musiki-i Osmani Hanımlar Derneği adına düzenlenen konseri yüzlerce kadın ve erkeğin bir arada dinlemesi şiddetle eleştirilmiş, adab-ı İslamiye’ye uygun olmayan bu tarz organizasyonlara izin verilmemesi istenmişti (BOA, DH.KMS, nr. 57-2/20, ek 1, 27 Kanun-i evvel 1335).

İstanbul kadınının savaş öncesindeki kadın olmadığı konusunda herkes hemfikirdi. Bu arada kadınlar peçe takmayı bıraktıkları gibi çarşaflarını da kendi zevklerine göre tasarlıyor, oldukça yüksek meblağlara terzilere diktirebiliyordu²²⁷. Kadınlar yeni tarz kıyafetleriyle sokakta dolaşırken kulağının tkalı, gözünün kalın bir perde ile örtülü olmasını istemiyor, karşısındaki muhatabına bir iki kelime söylemesi gerektiğine inanıyordu. Bu inanç mevcut tesettür kurallarının tamamen karşısında olan bir anlayışının göstergesiydi. Konuya tarihsel bir derinlik de kazandırılıyor ve tesettürün İslam diniyle alakası olmadığı, Türklere Rumlardan ve İranlılardan geçtiği iddia ediliyordu. Bu bir adetti ve adetler zamanla değişebilir, yerini başka adetlere bırakabilirdi. Kadın kıyafetlerinin günlük yaşamın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değişmesi gerekiyordu. Yaşanan sıkıntı kadınların Birinci Dünya Savaşı sonrasında gündelik hayata karışmaları ve uyum sağlama sürecinin sancılarında kaynaklanmaktaydı. Kadınlar birden bire kendilerini erkeklerin yanında yer almaya çalışırken bulmuşlardı (“Milli Moda”, *İnci*, nr. 1 (1 Şubat 1919), 4-5).

Kadınların bu radikal düşünceler ışığında ve kendi zevklerine göre hazırlattıkları çarşafar öyle bir hal aldı ki yeni moda çarşafarın²²⁸ İslamî adaba uygun olmadığı, Müslüman-Türk kadınına yakışmadığı daha yüksek sesle söylenmeye başladı. Müslüman kadın ve kızlarının tesettüre riayet etmeden çarşı pazar dolaşmaları, edebe ve adaba uygun bir hareket

²²⁶ Behire, Memduha, Beyza, Refika ve Afife adlarındaki Müslüman kızları Darülbeyde’ye girerek, tiyatro sahnelerinde görülmüşlerdir. Afife ve Refika dışındaki diğer hanımlar tiyatro sahnelerinden kısa süre sonra çekilmek zorunda kalmışlardır. Refika Hanım sahne gerisindeki çalışmalarına devam ederken, Afife Hanım Jale takma adıyla Kadıköy Apollon Tiyatrosu’nda sahneye çıkmış ama polis baskını sonrasında tiyatrodan kaçmak zorunda kalmıştır (And, 1971: 38).

²²⁷ İstanbul’da profesyonel olarak çalışan ilk terzi atölyeleri 19 yüzyılın sonunda kurulmuştu. Rum Kalivrusi, Yahudi Fegara ve Şaki kardeşler, Beyoğlu’nda Fransız Demilville kardeşler tanınmış terzi atölyeleriydi. Bu terzi atölyeleri Paris modasını yakından takip ve taklit ediyor, bazı giysileri Paris’ten getiriyordu. Dolayısıyla Osmanlı hanımı batılı hemcinsleri kadar modayla ilgilenir olmuştu (Davis, 2006: 211). Önceden zengin sınıfa mensup hanımlarda görülen moda takıntısı, II. Meşrutiyet sonrasında İstanbul’un neredeyse bütün kadınlarına sirayet etmişti.

²²⁸ Devrin modasını yansıtan bir çarşaf örneği için bkz., Ek I.

olmadığı için tasvip edilmiyordu. Kadınların kıyafetlerinde teessüfle karşılanan değişim sadece moda ve taklit olarak değerlendirilmiyor, milletin haysiyetini de zedelediğine inanılıyordu. *Günahkar kadınların* kıyafetinin Müslüman-Türk kadınına yansıtmadığı cümle aleme ilan edilmeliydi ve biran önce gereken tedbirler alınmalıydı (BOA, DH.İUM, nr.19-17/1-69, ek 2, 14 Temmuz 1337; DH.KMS, nr. 59-1/12, ek 2, 18 Mayıs 1336).

Kadın Harici Kıyafetinin Tesettüre Uygun Hale Getirilmesi Yönünde Nihai Çözüm: Tek Tip Çarşaf Modelinin Oluşturulması

İşte bu ortamda *Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti*'nin çarşafa şekil verilmesi yönündeki çalışması dikkati çekti. Cemiyetin adı ilk olarak *Türk Güzelliklerini Siyanet Cemiyeti* olarak geçmişse de daha sonradan *Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti*'ne dönüşmüştür. Cemiyetin bazı üyeleri varlık gerekçelerini kadının dış kıyafetini millî bir şekle sokmak ve bu amaç doğrultusunda gereken düzenlemeleri yapmak olarak açıklamıştır. Aslında yapılmak istenen çarşafa daha kapalı, edebe adaba, Şer-i şerife uygun bir şekil verebilmektir. Belirtilen kıstaslara uygun olarak dikilecek numune çarşaf modelinin bütün kadınlar tarafından benimseneceğine inanılıyordu. Böylece Avrupa taklidi kıyafetlerin giyilmesinin önüne geçilecek, kadın kıyafetinde *ulu ve kudsi* olan Türk tarzı tekrar ihya edilecekti ("Bizde Kıyafet ve Zevk Meselesi", *İkdam*, 16 Haziran 1338, s. 3). Bu girişimin padişah ve İstanbul Hükümeti tarafından desteklendiği Takvim-i Vekayi'de yayımlanan bir yazıdan anlaşılmaktadır. Yazının içeriğinden devletin kadınların kılık kıyafetine çeki düzen verilmesi yönündeki görüşün yanında yer aldığı görülür. Yazıda Müslüman-Türk kadınların ev içinde istediği kıyafeti giyme konusunda serbest olduğu belirtilmektedir; ama ev dışındaki kıyafetlerinin Şer-i şerife ve İslam adabına uygun olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Ayrıca bazı kadınların açık saçık dolaşmaları iffetini ve masumiyetini korumak isteyen İstanbul'un pek çok sakini tarafından üzüntüyle karşılanmaktadır. Bu nedenle devlet çarşafa yeni bir şekil verilmesi yönündeki girişime destek vermektedir. Destek, cemiyetin oluşturacağı komisyona Maarif Nezareti ve Meşihat makamından bir temsilci göndermek ve belirlenecek çarşaf modelini kız talebelere giydirmek yönünde olacaktır. Böylece zevk sahibi kişilerin belirleyeceği "*setre-i hariciye*" denilen yeni model çarşaf, kız talebeden sonra diğer kadınlar tarafından da benimsenecek ve kadınların kıyafetlerindeki "*laubalilik*" ortadan kalkacaktır (Takvim-i Vekayi, nr. 4496, 21 Haziran 1338, s. 1)²²⁹.

²²⁹ Aynı içerikli belge için bkz., BOA, İ. DÜİT, nr. 17/100, ek 1, 18 Haziran 1338.

Takvim-i Vekayi’de yer alan bu yazı, bir süredir gündemde olan kıyafet sorununa daha dikkatle bakılmasına ve devlet tarafından desteklendiği anlaşılan Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti’nin çalışmalarının mercek altına alınmasına neden oldu. Dikkat çeken diğer bir nokta da cemiyetin üyeleri arasında Yakup Kadri, Yahya Kemal, Mustafa Şekib, Enis Behiç Falih Rıfkı ile Sabiha, Nezih Muhiddin ve Behire Hakkı hanımlar gibi tanınmış simaların yer almasıdır²³⁰.

Devletin desteğini arkasına alan Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti’nin bazı üyelerinin verdiği beyanatlar gazete sütunlarını kaplamaya başlamıştır. Kurucu üyelerden biri olan emekli miralay İsmail Hakkı Bey cemiyetin gayesini bir tarafa atılan, unutulmuş Türk güzelliklerini gün yüzüne çıkarmak, onu halkın ruhuna sokmak olarak açıklamıştır. İsmail Hakkı Bey bu konuda; *“Bize bu cemiyet fikrini veren ve bu cemiyeti doğuran şey kadınlarımızın bu günkü gayr-ı münasip kıyafetleridir. Biz bu teşebbüslerimizle eskiyi rüccû etmek istemiyoruz. Yalnız adab-ı İslamiyete menâfi olan şekli daha muvafık bir şekle ifrâğ etmek istiyoruz. Ümit ederim ki memlekette pek yüksek ve muhterem mevki işgal eden zevâtın bu cemiyetle son derece alakadar olması maksat ve gayeye daha sehl bir tarzda vasil olmamızı intâc edecektir”* diyordu (*“Kadınların Kıyafeti Bir Cemiyet Tarafından Tespit Edilebilir” Zannolunuyor*, *İkdam*, 26 Haziran 1338, s. 3).

Biçki Yurdu’nda Mehmet Ziya Bey’in başkanlığında yapılan ve Maarif Nezareti ile Meşihat makamının da birer temsilci ile katıldığı ilk toplantı, cemiyetin nizamnamesinin okunmasının ardından çarşaf ağırlıklı tartışmalarla geçti. Bazı üyeler ısrarla çarşaf üzerinde yoğunlaşılmasını ve ilk toplantıda somut kararlar verilmesini istiyorlardı. Cemiyetin bazı üyeleri ise belirlenecek çarşaf modelinin toplum tarafından benimsenmesinin her şeyden daha önemli olduğunu, bu nedenle acele edilmemesi gerektiğini, konunun kadınlardan oluşacak ihtisas encümenine havale edilmesini savunmuşlar ve bu görüş kabul görmüştür. Oluşturulacak çarşaf modelinin millî ve dinî yapıya uygun olması yanında, yapılacak düzenlemenin irtica kapsamında olup olmadığı da tartışma konusu olmuştur. Çünkü cemiyetin yüklendiği misyon tepki çekmiş ve bu tepki cemiyet içinde de tartışmalara neden olmuştur. Toplantıda hazır bulunan bazı üyeler *“cemiyetin bu hareketi halkın sinesinden çıkma bir hareket olup zevk-i selim ve zevk-i millimize muvafık bir moda icat etmekten başka bir maksat dert etmediği”*ni iddia etmişlerdir

²³⁰ Diğer üyeler Meclis-i Maarif üyelerinden Mehmet Ziya, Mehmet Ali Tevfik, Sanayi Nefise Müdürü Ressam Adil, Ressam Hikmet, Erkan-ı Harbiye Miralay Mütekeidi İsmail Hakkı, Miralay Hafız Reşit, Miralay Halit, Hakkı Süha beylerle, Saime, Hamiyet, Naciye Fiham, Refika, Refia, Aliye Esat, Nüzhet Abdurrahman, Saadet Şemsettin, Münevver ve Zeki hanımlardır (*“Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti”*; *İkdam*, 26 Haziran 1338, s. 4).

(“Hanımlarımızın Kıyafeti”, *Tevhid-i Efkar*, 26 Haziran 1338, s. 2; “Türk Bedayiiini Koruma Cemiyeti”; *İkdam*, 26 Haziran 1338, s. 4).

Türk Bedayii'ni Koruma Cemiyeti'nin faaliyetleri kadın kıyafeti sorununun tekrar gazete sütunlarına taşınmasına neden oldu ve konu ile ilgili ilginç yorumlar yapıldı. Fakat sorun sadece Türk kamuoyunu ilgilendirmiyordu. O sırada İstanbul işgal altındaydı ve bu konu İngiliz gazetelerine de yansımıştı. Morning Post gazetesinde çıkan ilgili bir yorum yazıda, erkeklerin kadınların kıyafetlerine karışmaya hakları olmadığı yazılmıştı. Şark kadınları tıpkı batılı hem cinsleri gibi erkeklerin kıyafetlerine karışmalarına izin vermeyecekti. İşgalci konumundaki kendi hükümetlerinin de bu durumdan sorumlu olduğuna inanan gazete, İngiliz hükümetinin kadınların kıyafetlerine yönelik bu tarzdaki gelişmelere destek vermemesini istiyordu. Şayet Lloyd George kıyafet meselesi ile ilgilenmek istiyorsa öncelikle çirkin giyinen İngiliz erkeklerinin kıyafetleriyle ilgilenmeliydi. İstanbullu kadınların elbiselerini ıslah için kurulan komisyona karşılık Londra'da, erkeklerin elbiselerini ıslah edecek bir komisyon kurulması da önerilmişti (“Kadınların Kıyafeti”, *Vakit*, 22 Ağustos 1338, s. 3)²³¹.

Çarşafa millî bir şekil verilmesi yönündeki çalışmalara İstanbul Hükümeti'nin destek vermesi, hükümetin kendi mevkiini korumak amacıyla kullandığı siyasi bir araç olarak görüldü. Tartışmaların had safhaya ulaştığı dönem 1922 yılı yaz mevsiminin ilk günleriydi ve İstanbul Hükümeti artık ömrünü tamamlamak üzereydi. Hükümet kaybettiği itibarını halkın dini duygularını istismar ederek tekrar kazanmaya çalışıyordu. Hükümetin bu politikasını gören bazı yazarlar, cemiyetin çarşafa ilgili çalışmalarını irtica olarak değerlendiriyor ve irticanın temelinde halkın takdirini kazanmak düşüncesinin yattığını savunuyorlardı. Kökeninde siyasi gerekçeler yatan bu zihniyet, gerektiği zaman çocukların serpuşlarına karışıyor, gerektiğinde kadınların kıyafetlerine çeki düzen vermeye kalkışıyordu (Cahit, 1336: 1)²³².

²³¹ Türk dergilerinde de erkeklerin kıyafetlerine vurgu yapılıyordu. Erkeklerin kıyafetleri sorunsuz olarak nasıl değişti, milli bir şekil verilmesi yönünde bir düşünce nasıl oluşmadıysa, kadınların kıyafetleri konusunda da aynı yol takip edilmeliydi. Avrupa'nın tamamen taklit edilmesi gerekmezdi ve eski Türk modası gözden geçirilerek modern tarzda kıyafetler oluşturulabilirdi (“Milli Moda”, *İnci*, nr. 1 (1 Şubat 1919), s. 4-5).

²³² Fakat cemiyet irtica yönündeki eleştirilere şiddetle karşı çıkmış ve cemiyetin “halkın sinesinden çıkan bir hareket olup zevk-i selim ve zevk-i millimize muvafık bir moda icad edilmekten başka bir maksad” taşımadığı belirtilmiştir (“Hanımlarımızın Kıyafeti”, *Tevhid-i Efkar*, 26 Haziran 1338, s. 2).

Halkın en hassas olduğu İslamî edep, İslamî ahlak, Şer-i şerif gibi söylemlere vurgu yapılarak çoğunluğun takdirini kazanmak söz konusuydu ve günahkâr, iffetsiz ve açık saçık sıfatlarıyla nitelenen bazı kadınlar ise bu niyetin farkında değillerdi. Konu hakkında gazete sütunlarında uzun yorumlar yapan Mimar Sedat Bey’in de, İstanbul Hükümeti gibi kendini tanıtmak ve mesleğindeki başarısızlığını örtmek için tesettür sorununu kullandığı iddia edildi. Ahmet Haşim’in “çarşaf mimarı”, şöhret meraklısı ve mesleki başarısını çarşaf meselesiyle kapatmak düşüncesinde olduğunu iddia ettiği Mimar Sedat Bey hakkındaki şu sözleri dikkate değerdir:

Mimar Sedat Bey isminde, hüviyet-i sanatkârânesinden ancak birkaç makalesinin mevzuuyla haberdar olduğumuz bir zat, bir zamandan beri kadınlarımızın kıyafeti hakkında tenkit yollu makaleler neşretmektedir. Bu zat basit fikirlerine alakadar edebildiği hayr-hâh ve meşgale-cû kimseleri, mevzusuz muharrirleri, işsiz kalmış terzi ve modistraları etrafına toplayarak, bugünkü kadın kisvesini millî bir zevke göre ıslah işleriyle uğraşmak üzere bilmem ne ismiyle bir de cemiyet tesisine muvaffak olmuştur (Haşim, 2004: 158).

Ahmet Haşim’in sözlerine bakarak Mimar Sedat Bey’in Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti’nin kurucularından olduğu düşünülebilir. Fakat gazetelerde verilen cemiyetin üyeleri listesinde adı yer almamakta ve kendisi de *İkdam* gazetesinde çıkan makalelerinde bu konuya temas etmemektedir.

Konu hakkında yorumlar yapan Mimar Sedat Bey, cemiyetin hayırlı olarak nitelenen vazifesini takdir etmekle birlikte numune çarşafı belirleme amacıyla oluşturulan komisyonda, Sanayi-i Nefise Mektebi’nden hiçbir temsilcinin bulunmamasını eleştirmiştir. Sedat Bey, Türk kadınının ruhunun batının moda gazete ve dergileri tarafından zehirlendiğine, kirletildiğine inanıyordu. Bir ara eleştirilerini “ben bu kisve ile Türk kadınının elinde şampanya kadehi” görüyorum diyecek kadar ileri götürdü. Ona göre cemiyetin bu hayırlı işi kendine vazife edinmesiyle birlikte kadınların kıyafetlerine eski ulviyet, ciddiyet ve ahlak yeniden kazandırılacaktı²³³.

Millî ve dinî yapımıza uygun bir çarşaf modası yaratmak ve ilk numune çarşaf modelini belirlemek üzere Biçki Yurdu mensuplarının ve cemiyetin birkaç üyesinin katıldığı bir encümen/komasyon kurulmuştur. Encümene daha sonra bir ressam, bir mimar ve dikiş uzmanı bir hanım katılmıştır. Üyelerden istenen bir hafta içinde ilk numune çarşaf modelini hazırlamaları

²³³ Mimar Sedat, “Türk Kadınının Millî Kisvesi”, *İkdam*, 7 Nisan 1338, s. 3. Mimar Sedat Bey’in konu ile ilgili diğer bir yazısı için bkz, “Kadınlarımızda Telebbüs ve Tezyin”, *İkdam*, 16 Nisan 1338, s. 3.

ve bir hafta sonraki toplantıda cemiyet üyelerine sunmalarıydı. Oluşturulacak yeni moda çarşafı da ilk olarak yukarıda belirtildiği gibi mekteplerdeki kız talebeler giyeceklerdi (“Hanımlarımızın Kıyafeti”, *Tevhid-i Efkar*, 26 Haziran 1338, s. 2).

Gelişmeler bu şekilde devam ederken gazetelerde cemiyetin bir beyannamesi yayımlandı. 27 Haziran 1922 tarihli gazetelerin sütunlarında yer bulan ve “maksad-ı gayesi hakkında bazı yanlış telakkilerden dolayı” ilgilileri aydınlatma amacını güden bu beyannamede Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti’nin;

1. Bazı kimselerin belirttiği gibi kar ve kazanç elde etme niyetinde olmadığı, belli bir ihtiyacı karşılamak amacıyla kurulan hayır cemiyeti olduğu,
2. Tartışma konusu olan çarşaf üzerinde çalışmakla birlikte, kadınların ev içinde giydikleri kıyafetlerle de ilgileneceği,
3. Giyim konusunda herhangi bir araştırma yapmadığı ve çarşafa verilecek şekil konusunu uzmanlardan oluşan encümene havale ettiği belirtiliyordu. Encümenin kuruluş amacı eski kıyafetleri gözden geçirerek, eskiyi ve yeniye harmanlamak, kadınların ihtiyaçlarını da göz önüne alarak Müslüman-Türk kadınının asaletini öne çıkaracak bir kıyafet seçimi yapmaktı.
5. Cemiyetin dinî ve millî esaslar çerçevesinde, bir kisve ortaya koymak için yılmaz bir azimle çalışacak ihtisas encümenleri oluşturacağı, ama, bu konudaki çalışma programını ortaya koymak için daha çok erken olduğu belirtilerek,
6. Cemiyetin kapılarının vatanını, milletini seven ve düşünen, Müslüman-Türk kadınlığı adına ortaya çıkan ucubelerden müteessir ve mutsuz olan, asil kadın ve erkek herkese açık olduğu söyleniyordu (“Türk Bedayi”, *İkdam*, 27 Haziran 1338, s. 4).

Türk Bedayiini Koruma Cemiyeti’nin çarşaf konusundaki çalışmaları olumsuz tepkileri de üzerine çekti ve konu doğal olarak çarşaf boyutunu aşarak kadın kıyafeti geneline yayıldı. Suat Derviş Hanım, *Kadınlık ve Kadınlarımız* adlı makalesinde kıyafetteki değişikliklerin aslında İstanbul’da yaşanan değişiklikleri yansıttığını dile getiriyordu. İstanbullu hanımlar İstanbul’un kendisini temsil ediyor, Avrupalı kadınları taklit etmiyordu. Tıpkı eskiden giyilen kara çarşafın eski İstanbul’un korkulu, esrarlı ve karanlık ruhunu yansıması gibi. Şimdiki İstanbullu hanımlar yavaş yavaş giyinişlerindeki orijinalliği kaybediyorlardı; ama, çözüm kadınlara beyaz bir

deli gömleği giydirmek ya da bellerini ve bacaklarını sıkıca örtmek miydi? (*İkdam*, 12 Ağustos 1338, s. 4)

Kadının giyimini orijinalliğini kaybetmesi Yahya Kemal’in deyimiyle ‘Türk kadınının alafrangalaşmasına’ neden olmuştu. Elli sene öncesine kadar tüm Müslüman aleminin kendine örnek aldığı Türk kadını alafrangalaşmaya başladığı günden sonra bu konumunu yitirdi, sihir ve efsununu kaybetti. Türk kadının kıyafeti de değişti ve Birinci Dünya Savaşı kadınlarda yeni bir elbise modasının yaratılmasına neden oldu. Yeni elbise modasını benimseyen bu kadınlar artık yüzlerine taktıkları peçeyi atmak istiyorlardı ve peçesiz gezmek yönündeki modanın pek çok taraftarı vardı. Kadınlar peçenin sağlık açısından zararlarını da söyleyerek açık açık peçenin gereksizliğinden bahsetmeye başlamışlardı (Yahya Kemal, “Yeni Kadınlığa Dair Musahabe”, *Tevhid-i Efkâr*, 26 Temmuz 1338, s. 3).

Eski kıyafetlere bakılarak, eski ile yeninin harmanlanması sonrasında yeni bir çarşaf modelinin oluşturulması anlamsız bulunuyordu. Çağın şartlarına göre belirlenmesi gereken kıyafete, tarihi şekil verilecek diye “*Tarih-i Osmani deposundan*” çıkarılacak Haseki Sultan, Gülsüm ve Zeynep Sultanların kıyafetlerine bakılarak kullanışlı bir kıyafet oluşturulamazdı (Haşim, 2004: 158-159). Tek model çarşafın belirlenmesi ve kadınlara önerilmesi adeta bir dayatmaydı. Çünkü mekteplerdeki öğretmenler ve öğrenciler belirlenen modelde çarşafı giymeye başlarsa, diğer kadınların bu kıyafeti daha kolay benimseyeceklerine inanılıyordu (“Kadınların Kıyafeti”, *İkdam*, 26 Haziran 1338, s. 3). Dolayısıyla çarşaf okullarda giyilen üniforma gibi bir hüviyet kazanacak ve kadınların istediklerini giyme konusundaki hürriyetleri kısıtlanmış olacaktı (Suad Derviş, “Kadınlık ve Kadınlarımız”, *İkdam*, 12 Ağustos 1338, s. 4)²³⁴.

Sonuç olarak, 1922 yılı haziran ayı içinde başlayan kadınların harici kıyafeti çarşafa millî ve İslamî adaba uygun şekil verilmesi yönündeki tartışmalar kısa süre sonra kesilmiş, kamuoyunun ilgisi farklı alanlara kaymıştır. Fakat hükümetin de desteğini alan Türk Bedayıini Koruma Cemiyeti’nin kısa süreyle de olsa böyle bir amaç doğrultusunda çalışması kadınların kıyafet özgürlüğü açısından ciddi bir tehlikeydi. Hükümetin de tesettür meselesini iktidarını güçlendirmek için kullanması ise kıyafetin siyasallaştırılması yönünde geleceğe miras bırakılan kötü bir örnekti.

²³⁴ Suad Derviş hakkında bkz., Fatmagül Bertay (1999), “İki Söylem Arasında Bir Yazar: Suat Derviş”, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, 2. baskı, İstanbul.

Safiye KIRANLAR

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ.DUİT) 17/100

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH.İUM) 2/2, 19-17/1-69

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS) 57-2/20, 59-1/12

Sürelî Yayınlar

İkdam

İnci

Takvim-i Vekayi

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Kitaplar ve Makaleler

ALTINDAL, Meral (2001), "Şeyhülislam Abdurrahman Nesib Efendi'nin Tesettüre Dair Beyannamesi", *Toplumsal Tarih*, c. 15, sayı 87, Mart, s. 24.

AND, Metin (1971), *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

BERKES, Niyazi (2006), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, 9. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BULUT, Rukiye (2001), "İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamid'in Çarşafı Yasaklaması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/Bugün/Yarın*, sayı: 48, Ocak, s. 33-35.

CAPORAL, Bernard (1982), *Kemalizmde Türk Kadını 1919-1970*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

CAHİT, Hüseyin, "Bizde Kadın Meselesi", *Vakit*, 2 Ağustos 1336.

ÇAKIR, Serpil (1996), *Osmanlı Kadın Hareketi*, 2. baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

ÇOLAK, Melek (2001), "Tanzimattan Cumhuriyete Muğla'da Kadın Giyiminin Evrimi", *Toplumsal Tarih*, c. 15, sayı: 90, Haziran, s. 32-37.

Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul'unda Tesettür

DAVİS, Fanny (2006), *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ENGİNÜN, İnci; Zeynep KERMAN (Haz.) (2004), *Ahmet Haşim Bütün Eserleri III, Gurabahâne-i Laklakan Diğer Yazıları*, Haz. -, 2. baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.

KOÇU, Reşat Ekrem, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları.

Mimar Sedad, "Türk Kadınının Milli Kisvesi", *İkdam*, 7 Nisan 1338.

_____, "Kadınlarımızda Tebellüs ve Tezyin", *İkdam*, 16 Nisan 1338.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

SARIHAN, Zeki (2007), *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, 3. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Suad Derviş, "Kadınlık ve Kadınlarımız", *İkdam*, 12 Ağustos 1338.

TUNCER, Hamdi Can (1999), "Kılıçzade Hakkı'nın Tesettürü İlan-ı Harbi", *Toplumsal Tarih*, c. 11, sayı: 66, Haziran, s. 34-36.

TÜRESAY, Özgür (2001), "Mecmua-i Ebûzziya'da Tesettür Meselesi ve Feminizm Tartışmaları", *Toplumsal Tarih*, c. 15, sayı 87, Mart, s. 16-23.

URGAN, Mîna (1998), *Bir Dinazorun Anıları*, 15. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

VAKA, Demetra (2003), *İstanbul'un Peçesiz Kadınları*, Kitap Yayınları, İstanbul.

VAN OS, Nicole, "Millî Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti", çev. Bülent Keleş, *Türkler*, c. 14, s. 133-145.

Ek I - 1919 Yılı Çarşaf Modaları²³⁵

²³⁵ İnci, nr. 1 (1 Şubat 1335).

Ek II - Yaşmak Modası²³⁶

²³⁶ İnci, nr. 10 (1 teşrin-i sani 1335).